

ECONOMIA FORȚEI DE MUNCĂ

Aspecte ale pieței muncii din Republica Moldova în apropierea acesteia de standardele Uniunii Europene

Iurie GOTIȘAN

Association for Participatory Democracy – ADEPT, Republica Moldova

Abstract

This study presents a concise analyse about the demographic evolutions and the last indicators of labour market in Moldavia Republic as well the trends and implications of this realities in European integration perspective and the development of a strong market economy (the emigration impact on european labour market is also significant). For Moldavia Republic a durable development of such economy is possible only if it will be based on the most valuable resource of the country: the people.

Keywords: *labour market, unemployment, emigration, income.*

JEL classification: J21, J61, J64, J68, O15.

1. Evaluarea resurselor demoeconomice din Republica Moldova

Pentru estimarea resurselor demo-economice ocupate este necesar să se țină cont, pe de o parte de *resursele demoeconomice totale*, iar pe de altă parte de intrările datorate *populației casnice atrase* și absolvenților de școală, precum și de ieșirile datorate pensionărilor sau deceselor. Dacă ne ghidăm de notațiile de mai sus, și pentru a face analiza noastră mai utilă, ar trebui mai întâi de toate să evaluăm resursele umane totale ale Moldovei.

Deteriorarea volumului și structurii populației Moldovei au fost în principal

determinate de perioadele de recesiune economică, în particular din sectorul industrial, ce și-au pus amprenta asupra nivelului de trai și calității vieții populației, precum și asupra gradului de ocupare a forței de muncă. Suntem de părerea că, efectele economice și sociale ale tranziției la economia de piață au incidență directă asupra costurilor pe care această tranziție le-a generat în domeniile demoeconomice și ale forței de muncă, în plan teritorial, intra- și inter-generațional. Una din problemele pe care le ridică acest subcapitol este tocmai aceea a modului în care economicul s-a repercutat asupra calității vieții și forței de muncă, în sensul larg de capital uman, din punct de vedere al ni-

velului, dinamicii și gradului de suportabilitate a costurilor tranziției pe termen scurt, mediu și lung.

Scăderea populației Republicii Moldova (fără Transnistria) de la 3657 mii locuitori în anul 1989 la cca. 3383 mii locuitori în 2004¹ a reprezentat una dintre tendințele nefavorabile în evoluția pieței forței de muncă a Moldovei, care în principal s-a datorat reducerii drastice a activității economice, deteriorării calității vieții și polarizării sociale, precum și emigrației forței de muncă. Dacă analizăm evoluția populației Moldovei pe grupe de vârstă, rezultă nu doar că procesul de îmbătrânire demografică se desfășoară în continuare, dar și că, în ultimii doi ani, s-a accentuat. Proces cu implicații pe termen lung asupra pieței muncii, îmbătrânirea demografică s-a accentuat, astfel că ponderea populației vârstnice în total populație a trecut de la 12,6% în anul 1989 la 14,7% în anul 2004². Datele ultimului recensământ din Republica Moldova arată că numărul populației cu vârsta cuprinsă între 15-60 ani era de 2.240.669 persoane (66,23% din total), iar potrivit metodologiei internaționale aceste persoane sunt încadrate în categoria resurselor demo-economice ale unui stat.

Bineînțeles că trebuie să se facă o distincție între totalul resurselor demo-economice și cele ocupate. Persoanele ocupate din totalul resurselor demo-economice ale Republicii Moldova se evaluează la cca 1,48 milioane persoane. Totuși, metodele

pentru cuantificarea, evaluarea și analiza resurselor umane impun necesitatea existenței unui fond de date inițial corect și complet care să reflecte întreaga complexitate a aspectelor ce caracterizează resursele umane, lucru care în Republica Moldova este încă dificil de realizat.

Deci se impune elaborarea unui fond de date inițiale care va putea fi de un real folos în fundamentarea științifică a unor acte de *politică demo-economică* din țara noastră. Așa cum în economie a intrat în obișnuință întocmirea de bilanțuri economice sau contabile, tot așa se simte nevoia de a elabora *bilanțul uman al populației* Moldovei, bilanț ce ne va putea indica direcțiile de acțiune pentru conservarea, creșterea și utilizarea din ce în ce mai eficientă a acestei resurse limitate ce trebuie să acopere nevoile nelimitate ale societății. Pentru elaborarea acestui “bilanț” este foarte important să nu se uite analiza *resurselor intelectuale ale națiunii*. Acestea reprezintă o componentă a avuției naționale care are o mare influență asupra nivelului și ritmului dezvoltării unei economii, deoarece se exprimă, în particular, prin gradul de instruire, capacitatea de cercetare științifică, prin valorile științifice, cultural-artistice etc. de care dispune un popor.

2. Populația ocupată și activitatea economică

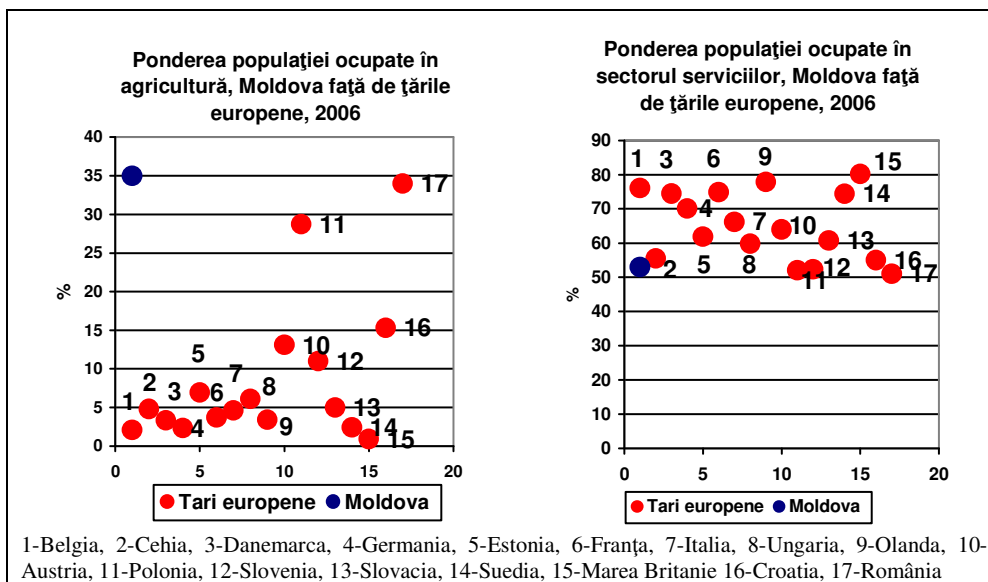
În ultima perioadă populația economic activă a țării s-a diminuat vizibil. Dacă la începutul anului 2002 aceasta era de cca. 1,58 milioane de persoane, apoi la sfârșitul lui septembrie 2006 populația economic activă a scăzut la 1,48 milioane de persoane. Totodată, trebuie să menționăm că datele statistice oficiale nu reflectă

¹ Datele ultimului recensământ din octombrie 2004 (fără populația din Transnistria), Biroul Național de Statistică (BNS).

² Conform scării G. Bojio-Garnier, valoarea indicatorului 12 și peste reflectă o “îmbătrânire demografică”; în Republica Moldova acest indicator este de cca. 14 (BNS).

adevărată față a problemei. Unul din ultimele rapoarte ale BNS cu privire la populație arată că populația economic activă (populația plasată în câmpul muncii plus șomerii) din Republica Moldova era de 1,484 mil. de persoane (BNS, 2006, trim. III). Or, populația ocupată a constituit 1,404 mil. de persoane, iar cca. 80 mii au fost înregistrate ca persoane ce se află în șomaj. Aici am avut în vedere rata șomajului oficială de 2% (nu cea furnizată de BIM, ceva peste 5% pentru cele 10 luni ale anului 2006) care este departe de adevăr; șomajul cronic din localitățile rurale, și nu numai, ar putea “da peste cap”

cifrele oficiale. Cea mai înaltă rată de ocupare în câmpul muncii (70%) s-a înregistrat la persoanele cu vârsta cuprinsă între 50 și 54 de ani. Potrivit structurii populației pe domenii de activitate, cca. 41% din totalul persoanelor ocupate muncesc în agricultură. Ponderea persoanelor angajate în industrie a fost de 10,6%, în comerț și activități hoteliere – de cca. 15%, iar a lucrătorilor din sectorul de sănătate și învățământ de 13,1%. Cu o pondere de 40,7% a populației ocupate în agricultură, Republica Moldova se află pe primul loc între țările europene.

Sursa: *Employment and labour market in Central European countries*, Eurostat, 2005.

Piața muncii din Moldova a suferit profunde transformări generate de reformele economice, fiind induse influențe directe asupra calității factorului uman. În plus, condițiile sociale au determinat reducerea sporului demografic natural și

accentuarea emigrației, care au cauzat la rândul lor scăderea constantă a populației și implicit a populației active. Analizând structura populației active pe grupe de vârste se constată evidente tendințe de îmbătrânire a acesteia. Ponderea cea mai

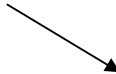
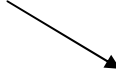
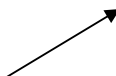

mare este deținută de persoane cu vârste de peste 35 de ani. În perioada 2000-2005, populația ocupată a Republicii Moldova a scăzut cu 190 mii de persoane, adică cu 12,5%, ratele de activitate și de ocupare pentru populația în vârstă de muncă au înregistrat tendințe sinuoase, atingând în 2005 nivelul de 49% pentru rata de activitate și 45% pentru rata de ocupare, inferioare față de media UE-25 cu 20, și respectiv cu 18 puncte procentuale (BNS, 2005). Cu toate acestea, există domenii precum construcțiile, tranzacțiile imobiliare, administrație publică, comerț, intermediari financiare, în care populația ocupată a înregistrat creșteri, domenii care sunt considerate cu potențial de dezvoltare în perioada următoare.

Dacă analizăm evoluția populației Moldovei pe grupe de vârstă potrivit datelor celor două recensăminte (din 1989 și 2004) se observă că grupa populației active (15-60 ani) nu se mărește într-un ritm proporțional cu cel în care scade populația tânără (0-14 ani) și sporește cea bătrână (60 ani și peste), deci în mod normal veniturile pentru programele sociale nu pot crește decât printr-o mărire, peste valorile obișnuite, a productivității muncii. La baza acestei afirmații se află și teoria conform căreia comportamentul economic individual variază în funcție de vârstă. Țările cu o proporție ridicată a tinerilor și/sau a bătrânilor tind să aloce un mai mare volum de resurse acestor grupuri, aducând adesea prejudiciu creșterii economice (acest fenomen este sesizabil și la noi). Spre exemplu, în totalul populației Republicii Moldova aceste grupuri nu dețin o pondere semnificativă, dar având în vedere ultimele tendințe demografice (procesul de emigrare masivă, îmbătrânirea populației etc.), situația este departe de a fi îmbucurătoare.

Există o corelație directă între numărul populației apte de muncă și creșterea veniturilor. În cazul în care grupul populației apte de muncă este predominant, se observă creșterea semnificativă a veniturilor. Ponderea acestui grup în totalul populației Moldovei (cu excepția Transnistriei) este de 43,7% (BNS, 2005). Deci nu putem vorbi despre o creștere semnificativă a veniturilor populației, dat fiind faptul că forța de muncă economic activă din Republica Moldova nu constituie nici jumătate din populația țării. Mai mult, dacă observăm evoluția populației după aceleași grupe de vârste este evidentă modificarea suferită de variabila "raport de dependență după vârstă": în anul 1989, 35 de tineri și 25 de bătrâni erau dependenți de 100 de adulți, în timp ce, cu cincisprezece ani mai târziu, se înregistrează o scădere dramatică a numărului de tineri (23) și o creștere moderată a numărului bătrânilor (29).

Cu certitudine că actuala scădere a populației tinere va fi reflectată, în viitor, în scăderea populației adulte, iar aceasta inevitabil se va răsfrânge și asupra creșterii economice (Tabelul 1). De asemenea, creșterea în ultima vreme a ponderii populației adulte (de peste 2%) în totalul populației va duce la sporirea contingentului de vârstă 60 de ani și peste, ceea ce va modifica semnificativ variabila analizată. Nu este exclus că aceste tendințe ar putea genera alte efecte negative reflectate, în principal, în: scăderea nivelului de trai al grupei de vârstă de 60 ani și peste (numărul celor care pot susține din punct de vedere financiar categoria socială a pensionarilor este din ce în ce mai mic); reducerea forței de muncă, coroborată cu rata mare a șomajului pe termen lung (aici avem în vedere și faptul că o parte din cei ce lucrează peste hotare mai de-

Tabelul 1: Populația Moldovei pe grupe de vârste

Compoziția populației	Recensământul din 1989	Recensământul din 2004	Dinamica populației (punctul de referință – anul 2004)
Populația la recensământ	4335,6 mii	3383,3 mii	
0-14 ani (tineri)	1211 mii (27,9%)	646152 (19,09%)	
Populația pe grupe de vârstă			
15-59 ani (adulți)	2578 mii (59,5%)	2 240669 (66,2%)	
60 și peste (bătrâni)	546 mii (12,6%)	496431 (14,67%)	

Sursa: Anuarele statistice ale BNS.

vreame sau mai târziu se vor întoarce acasă, respectiv direct sau indirect for exercita presiuni asupra pieței de muncă; șomajul va fi în creștere); scăderea Produsului Intern Brut (PIB) al Moldovei etc.

În ceea ce privește populația ce cuprinde contingentul feminin fertil (15-49 ani), creșterea de 2,3%, înregistrată de grupa respectivă de vârstă în anul 2004, este nesemnificativă în comparație cu rata anuală a îmbătrânirii demografice (0,2%). Pe termen lung, asemenea tendințe vor provoca îmbătrânirea populației, depopularea, scăderea drastică a forței de muncă și degradarea calității acesteia. Pentru menținerea unor indicatori economici acceptabili, este posibil ca, și în Republica Moldova, în condițiile în care ar exista atractivitate, să se practice importul forței de muncă, ceea ce ar putea

provoca alte riscuri pentru care societatea moldovenească este puțin pregătită. Totuși printre prioritățile guvernamentale cu privire la politica demografică și ocuparea forței de muncă în primul rând ar trebui să stea: creșterea calității vieții, problemele legate de inegalități și excluderea socială, siguranța socială a cetățeanului; guvernul ar trebui să ia o atitudine mai complexă față de intensificarea fenomenului emigraționist (în special fenomenul emigrației creierilor și tinerilor) etc.

Conform teoriei economice creșterea economică generează o creștere a locurilor de muncă datorită modernizării și re tehnologizării întreprinderilor, a atragerii investițiilor interne și externe etc. Cu toate acestea, Republica Moldova demonstrează o contraperformanță vizibilă, economia crescând cu ritmuri relativ înalte

dar, în paralel, cu reducerea locurilor de muncă. Față de 1999 numărul de salariați în 2005 era cu 20% mai mic (în agricultură – cu 50%, inclusiv femeile cu 53%, iar în construcții – cu 30%). Dinamica negativă a locurilor de muncă va avea pe viitor o influență negativă asupra productivității și creșterii economice, deoarece salariile au cea mai mare pondere în veniturile populației (RNDU, 2006).

În același timp, atractivitatea pieței locale a forței de muncă este în scădere, lucru atestat și de diminuarea ratei de activitate a populației în vârstă de 15 ani și mai mult: de la 60% în anul 2000 la 49% în anul 2005. În paralel, a scăzut și rata de ocupare de la 55% în anul 2000 la 45% în anul 2005 (datele pentru 2006 arată că aceasta a scăzut până la 43,7%), la bărbați semnificativ mai mult decât la femei. Bineînțeles că există o serie de probleme cheie care afectează funcționarea pieței muncii în Republica Moldova și care se cer a fi soluționate, iar printre acestea ar fi:

- numărul mare de locuri de muncă cu productivitate joasă și nivel de salarizare redus;
- mecanisme de stabilire a salariilor insuficient dezvoltate pentru a reflecta corespunzător productivitatea și nivelul de calificare;
- ponderea înaltă a activităților informale într-o serie de sectoare și ramuri de producție;
- șomajul înalt în rândul tinerilor;
- nivelul ridicat al șomajului de lungă durată;
- lipsa unui sistem adecvat de monitorizare și prognoze ale pieței forței de muncă; etc.

În pofida declarațiilor guvernamentale de a susține piața forței de muncă, bugetul pentru 2007 nu ne apropie ci ne îndepărtează de țintele europene. El nu vine

să susțină munca, este mai degrabă un buget de asistență socială care încurajează doar politica ajutoarelor sociale. Cheltuielile prevăzute pentru anul viitor privind stimularea ocupării forței de muncă nu reprezintă decât 0,3% din PIB al Moldovei, în timp ce media europeană este de 2,3% din PIB țărilor UE. Bani puțini alocați stimulării forței de muncă vor face ca anul viitor numărul salariaților să crească cu numai 1,2%, iar procentul populației ocupate – cu numai 0,15%, în condițiile în care în rândul celor numărați de guvern ca fiind “ocupați”, 1/5 reprezintă lucrători casnici neremunerați. Dacă guvernul va continua să încurajeze nemunca prin ajutoare sociale și nu va accepta creșterea salariului minim la un nivel care să permită angajaților să-și acopere cel puțin cheltuielile primare, marile proiecte de infrastructură prevăzute în buget nu vor putea fi puse în aplicare din lipsă de forță de muncă.

Este interesantă și în același timp ambițioasă intenția Guvernului de creare până în 2009 a 300.000 de locuri noi de muncă și de majorare a salariului mediu lunar pe economie până la echivalentul a 300 dolari. Observatorii fenomenului economic din Moldova au contrazis deja estimările optimiste ale oficialilor. Mult-anunțată creștere a salariului mediu până la 300 dolari este un lucru foarte bun și are de ce să ne bucure, însă nu știm pe cât de realistă este această cifră. Această cotă salarială ar putea fi reală doar în cazul în care economia în perioada imediat următoare va înregistra ritmuri anuale de creștere nu mai mici de 8-9%; atunci când sectorul productiv într-adevăr va produce și va ține pasul cu cererea internă, respectiv va crește productivitatea și inevitabil se vor majora veniturile la buget care ar duce la majorarea salariilor. Însă deo-

camdată aceste condiții sau, mai bine zis, conjunctură economică favorabilă în Republica Moldova actualmente nu prea se observă.

Considerăm că guvernul ar trebui să fie foarte precaut atunci când dă asemenea cifre pentru economia reală și asta din varii motive, inclusiv cele pe care le-am menționat anterior. În plus, pe cât de mică este Moldova, pe atât de pestrice sunt și veniturile salariale. Avem în țară circumstanțe diferite și dimensiuni salariale foarte diferite. La utilizarea indicatorului “salariul mediu” trebuie să se țină cont de faptul că relevanța lui este redusă din cauza polarizării regional-economice. Spre exemplu, în 2005 salariul mediu plătit în municipiul Chișinău depășea cu 40% salariul mediu plătit în țară, iar în Bălți – cu 25%. Zone cu totul defavorizate din punct de vedere al veniturilor salariale (și, implicit, defavorizate în termeni general-economici) sunt raioanele Telenești, Râșcani, Leova, Șoldănești și Briceni, unde salariul plătit era sub 60% din media națională (Centrul analitic Expert-Grup). Pentru ca să se ajungă la un asemenea salariu (300 dolari) credem că este important să se asigure o stabilitate macroeconomică, într-un mediu puternic inflaționist, pentru că efectele perverse sunt copleșitoare. E nevoie de un sector privat important, nu numai ca să împui constrângeri bugetare, dar ca să și mărești performanța (inflația doar “rupe” din venituri, salarii; pe de altă parte, valoarea oficială a salariilor din sectorul privat deseori se ascunde, respectiv duce la o denaturare a statisticii oficiale cu privire la salariul mediu).

Pe de altă parte, trebuie să constatăm că în ultima perioadă salariile au crescut, mai ales pentru sectorul administrației publice. În același timp, salariul mediu

plătit în agricultură nu atinge nici jumătate din media pe economie. Potrivit statisticii oficiale, numărul de angajați în acest sector scade continuu: în primul trimestru al anului 2006 personalul angajat în agricultură a scăzut cu 11,5%. În industrie, spre exemplu, salariul real a crescut cu doar 3% în trimestrul întâi al anului 2006, observându-se o reducere semnificativă (14%) a salariilor în ramura vinificației intrată în recesiune. În acest sector se înregistrează un reflux de personal care caută ocupații în alte sectoare, încearcă să deschidă mici afaceri sau testează posibilitățile de emigrare.

Totodată, este paradoxal faptul: creșterea salarială va fi însoțită și de un puternic val de creștere a locurilor de muncă (cca. 300 de mii!!!). În primul rând, în economie deseori se întâmplă exact invers, cel puțin așa o spune teoria economică, mai ales că în ultimul timp, statistic, locurile de muncă s-au redus. Pentru a majora salariile, firmele recurg la cea mai la îndemână metodă, de a concedia forța de muncă. În al doilea rând, există o presiune în sus pe piața muncii, adică spre creșterea salariilor, lucru care obligă firmele la introducerea de tehnologii noi, care economisesc forța de muncă, dar și la economisirea în sine de forță de muncă prin eliberarea rezervelor în exces. Avem în vedere aici nevoia de restructurare masivă din industrie și din alte sectoare, pe fondul circumstanțelor în care ne-am pomenit, circumstanțe care presupun creșteri la costuri – tarife la utilități, de pildă – dar și o concurență mai puternică. Pe de altă parte, statisticile oficiale nu includ munca la negru, deși fenomenul este consistent în Moldova (ponderea acestui sector în economie se estimează la peste 30%), influențând nivelul salariilor și al productivității reale.

Munca la negru în primul rând scade costurile angajatorilor. Altfel spus, productivitatea reală este mai mică decât cea calculată statistic (de BNS), prin raportarea la numărul de salariați. În termeni reali, aceștia sunt mai numeroși decât cei declarați oficial. Pe lângă comparațiile statistice defectuoase, la baza apariției discrepanțelor salariale (din sectorul privat și cel de stat) stă așa-zisa “remunerație mută”. Astfel, în cele mai multe cazuri, salariații din sectorul privat beneficiază de contracte a căror valoare salarială se situează sub media celor din sistemul de stat. În realitate însă, angajații firmelor private au parte de câștiguri salariale mult mai mari. În plus, este dificil de estimat influența în procente a muncii la negru asupra productivității, dar potrivit informațiilor existente, fenomenul începe să scadă în amploare (probabil că și reducerea fiscalității în ultimii ani a influențat fenomenul) (date BNS, ANOFM ș.a.). De fapt, toate statele în care birocrăția este solidă, iar legislația insuficient de clară, munca la negru proliferază, Republica Moldova nefiind o excepție în acest sens.

Paradoxal este și faptul că în Republica Moldova se produce extrem de scump în condițiile în care forța de muncă este extrem de ieftină. Ce ne-am face noi dacă majoritatea întreprinderilor moldovenești ar trebui să plătească salarii lunare ca în țările care au aderat recent la UE, unde prețul forței de muncă nu este mai mic de 500 Euro lunar. Și ar mai trebui de ținut cont și de faptul că economia moldovenească se sufocă sub povara altor costuri de producție (materii prime, carburanților, energiei etc.), deși forța de muncă este cumpărată cu numai 60-80 de Euro pe lună.

Pe de altă parte, potrivit datelor statis-

tice venitul real disponibil pe locuitor pentru anul 2005 a crescut cu cca 18% față de 2004, iar principalii factori ai creșterii au fost salariile, urmate de plățile sociale, veniturile din activitățile agricole cât și alte transferuri. În același timp, salariul mediu pe economie în Moldova în termeni nominali a crescut cu 20% comparativ cu 2004. Potrivit unor sondaje (Institutul de Politici Publice, 2006) creșterea salariilor este unul din fenomenele pozitive înregistrate în economie. Decalajul dintre salariul primit de angajați în sfera privată și cel plătit pentru cei din sfera bugetară s-a redus puțin, scăzând de la 78% în 2004 la 75% în 2005. Totodată și în cadrul categoriilor bugetare s-au înregistrat unele schimbări. De exemplu, profesorii universitari și medicii primesc salarii peste media pe țară.

În același timp, decalajele pe sectoare de activitate nu s-au redus semnificativ, salariul primit în agricultură fiind chiar sub 50% din cel mediu, iar cel primit în sfera financiar-bancară situându-se la un nivel triplu. Trebuie să menționăm că în mediul rural veniturile din agricultură continuă să prevaleze asupra altora, în timp ce în mediul urban salariile rămân a fi cea mai importantă sursă de existență.

Pe parcursul ultimilor trei ani s-a înregistrat o creștere puternică a salariilor pentru cei care activează în construcții, factor care explică sporirea cererii pentru achiziții imobiliare. Însă actuala ascensiune imobiliară lovește extrem de dur în cei mai săraci și în familiile tinere care nu-și pot permite să procure un apartament. Unica soluție de a-i stimula pe aceștia este susținerea dezvoltării unei piețe ipotecare adevărate prin politici locative mai eficiente (funcționarea acesteia în Moldova deocamdată nu poate fi numită ca ipotecară).

În conformitate cu statisticile oficiale, cheltuielile de consum ale gospodăriilor casnice în 2005 au crescut mai accelerat decât veniturile. Deseori însă cifrele puse la dispoziție de către BNS asupra cheltuielilor de consum și veniturilor sunt contradictorii și foarte frecvent fac subiectul unor discuții aprinse, deoarece se manifestă lipsa unor date statistice elocvente. Printre factorii principali care afectează corectitudinea datelor statistice am putea enumera următorii:

- parte înaltă a activității economice, estimativ 40%, rămâne în umbră (activități ilegale, evaziuni fiscale, economia de subzistență etc.);
- datele sondajului sociologic realizat de către Institutul Muncii cu sprijinul OIM (Organizația Internațională pentru Migrație) denotă că fiecare al cincilea angajat, din cei 1400 chestionați, lucrează în lipsa unui contract colectiv de muncă, iar 16,4% dintre aceștia în general nu cunosc nimic despre un astfel de acord. În plus, fiecare al patrulea chestionat muncește în condițiile unui contract de muncă verbal;
- fenomenul de contabilitate dublă sau muncitori neangajați prin contract de muncă provoacă fenomenul de muncă neprotejată și înrăutățește situația pe piața muncii. Ba mai mult, nu au loc defalcările necesare în bugetul de stat.
- un segment important ale forței de muncă active din Moldova a părăsit țara. În plus, numărul exact al celor plecați nu este cunoscut. Prin urmare, mediile obținute de către BNS care elaborează trimestrial Sondaje ale Bugetelor Gospodăriilor Casnice (SBGC) nu pot fi raportate la nivelul întregii populații;
- fluxurile de valută străină, provenite din transferurile cetățenilor moldoveni

aflați la muncă peste hotare și care încearcă să-și asigure familiile în Moldova sunt aparent foarte mari, dar nu întotdeauna înregistrate în mod oficial. Chiar Ministerul Economiei a estimat că volumul total al transferurilor din străinătate în 2004 ar fi de 1 miliard de USD, adică de două ori mai mult decât cele oficial înregistrate;

- există și o lipsă de coordonare și de schimb informațional între instituțiile care colectează și prelucrează datele cu privire la veniturile remise de peste hotare, și în general a datelor statistice, adică între Biroul Național de Statistică – BNS și Banca Națională a Moldovei – BNM;
- mai mult, ca urmare a emigrării au apărut deficite de forță de muncă în multe sectoare, ceea ce face ca salariile reale să crească (cum ar fi construcțiile și unele servicii).

Deficitul de forță de muncă pe care actualmente îl acuză deja diverse sectoare (și din cauza emigrației masive), anticipata creștere a salariilor în sectoare cu asemenea deficit, aprecierea leului, dinamica consumului și a creditului bancar care îl susține sunt motive care trebuie să ne țină în alertă. De aici și consecințe mai puțin faste pentru economie. Astfel, dacă vom avea o creștere economică în anii următori similară cu perioada anilor 2001-2005, apoi aceasta va pune presiune puternică pe resursele interne, care se va manifesta prin prețuri mai mari ale forței de muncă și ale unor active (Gotișan, 2006).

Totodată, în Republica Moldova persistă două aspecte privind tensiunea de pe piața muncii. Unul este legat de starea de ansamblu, adică în sensul scăderii numărului de salariați disponibili – ceea ce explică diminuarea ratei șomajului. Al doilea aspect privește o situație, într-un fel,

inedită: existența de surplus și, în același timp, deficit de forță de muncă. Într-o economie de piață, coexistența surplusurilor cu deficitul exprimă o funcționare mai puțin flexibilă a pieței muncii, care face ca excedente pe unele segmente ale pieței să nu fie ușor transferabile pe alte segmente. Așa ceva se întâmplă într-o economie de piață când ea suferă șocuri majore – precum cele cu originea în presiuni externe sau șocuri pe latura ofertei (în cazul Republicii Moldova în relațiile comercial-economice cu Rusia sau prețurile la produse energetice în creștere). Adică, în Moldova șomajul real este substanțial diferit de șomajul oficial. Deși în Moldova avem coabitare de șomaj și deficit de forță de muncă, presiunea salarială va fi în sus – în principal din cauza migrației masive.

De aceea, tonul pe piața salariilor va fi dat de sectorul privat în anii ce vin. Este probabil să asistăm la creșteri importante ale salariilor, poate și peste prognozele oficiale. Asta s-ar putea datora vecinătății Republicii Moldova cu UE: investiții străine mai multe care la rândul lor sunt creatoare de noi locuri de muncă. Esențial este ca aceste creșteri de salarii să fie în pas cu progresele productivității din economie. Altfel, ele se vor traduce în deficite externe sau în creșterea inflației.

3. Impactul emigrației asupra pieței muncii

Trebuie să constatăm faptul că statul beneficiază dublu de pe urma moldovenilor care muncesc în afară. Potrivit datelor BNM, cetățenii moldoveni aflați la muncă peste hotare au transferat în nouă luni 2007, prin canale oficiale, cca. 604 milioane dolari. Experți ai FMI (IMF,

2006) au constatat că 53% din valută este expediată în Moldova pe căi oficiale, iar alte 47% pe căi neoficiale, inclusiv cu transportul de ocazie sau mesageri. Astfel, FMI estimează pentru acest an o sumă totală de transferuri între 1,1-1,2 miliarde dolari. După unele estimări (World Bank, 2006), 20% din cetățenii moldoveni își câștigă traiul în afara țării. Ei au trimis în Moldova sute de milioane de euro, evitându-se colapsul economic.

Republica Moldova a fost întotdeauna țara europeană cu cea mai înaltă pondere a populației rurale (Tabelul 2). În localitățile rurale gradul de asigurare cu locuri de muncă bine plătite în ramuri neagricole a fost în permanență foarte mic. Dacă ar fi ținut cont de aceste două lucruri, guvernele moldovenești de la începutul anilor 1990 ar fi înțeles că restructurarea economiei va fi urmată de migrarea unei părți a populației din mediul rural, dacă nu în exteriorul țării, atunci, cel puțin, de la sate spre orașe. Ambele fenomene au fost observate pe parcursul tranziției. Totuși, din cauza că serviciile și industria sunt localizate în mare parte în localitățile urbane, emigrarea a fost singura opțiune economic rezonabilă pentru majoritatea locuitorilor de la sate.

Actualmente, emigrația forței de muncă se numără printre factorii principali care modelează evoluțiile economice, sociale și politice din Republica Moldova și, probabil, va rămâne la fel de importantă și în viitorul apropiat. În domeniul economic, rolul central al emigrației este demonstrat de faptul că aproape 20% din resursele de muncă lucrează în afara granițelor țării (Tabelul 3), iar veniturile transferate de muncitorii emigranți în 2005 au echivalat cu 30% din PIB. După ponderea în PIB a veniturilor provenite din activitatea cetățenilor plecați peste

Tabelul 2: Indicatori demografici în țările europene

Țara	Ponderea populației rurale, 2005	Rata medie anuală de creștere a populației, %, 2000-2004	
		Urbane	Rurale
Belgia	3	0.24	-0.84
Regatul Unit	11	0.38	-0.26
Cehia	26	0.02	-0.45
Danemarca	15	0.34	-0.37
Albania	56	2.07	-0.39
Polonia	38	0.04	-0.27
Moldova	62	-0,51	-0.03
Slovacia	42	0.49	-0.48
Ungaria	34	0.14	-1.57
Armenia	36	-0.75	0.09
Franța	24	0.72	-0.34
Azerbaidjan	50	0.62	1.16
România	45	-0.20	-0.26

Sursa: RNDU, 2006.

Tabelul 3: Evaluarea numărului de moldoveni emigrați

Anul	Numărul de muncitori emigrați	Sursa
2002	234000	BNS, estimare pe baza anchetei anuale a forței de muncă
2003	290000	BNS, estimare pe baza anchetei anuale a forței de muncă
	285000	Ghencea și Gudumac, 2004
2004	345000	BNS, estimare pe baza anchetei anuale a forței de muncă
	357000	BNS, estimare pe baza rezultatelor preliminare ale Recensământului populației R. Moldova din octombrie 2004
	571000 (inclusiv 399000 efectiv plecați +172000 reveniți temporar acasă)	CBS AXA, Transferuri de bani de la cetățenii Republicii Moldova, aflați peste hotare la muncă.
2005	394500	BNS, estimare pe baza anchetei anuale a forței de muncă

Sursa: RNDU, 2006

hotare, Republica Moldova ocupă locul doi în lume.

În Moldova, mai ales în presa locală, se observă tendința de a considera mai credibile estimările care arată un număr mai mare de emigranți. În tabelul 3 sunt prezentate doar estimările științific fundamentate. Alte evaluări bazate pe metode științifice de cercetare nu există. Cifrele de “600 mii” sau “1 milion de emigranți moldoveni” întâlnite în presă și în unele rapoarte internaționale își au originea într-o afirmație neîntemeiată. Totuși, chiar și estimările oficiale relativ modeste sunt mari comparativ cu dimensiunile economice și demografice mici ale țării. Deocamdată, emigrația este în mare măsură un fenomen sezonier. Pe viitor însă s-ar putea produce schimbări importante. Deja se observă întinerirea noilor valuri de emigranți. Aceasta înseamnă că ei vor avea mai puține legături cu Republica Moldova, vor reveni mai rar și, probabil, vor trimite mai puțini bani acasă (Prohnițchi, 2005). În plus, în fiecare a cincea gospodărie casnică din Republica Moldova a rămas câte o singură persoană; în 67 la sută din cazuri este vorba despre femeii (BNS, 2006).

Nu sunt excluse nici anumite modificări favorabile ale politicilor de emigrare în Rusia și în unele țări europene. În asemenea caz, o bună parte din emigranții sezonieri vor prefera să se stabilească definitiv cu traiul în țările respective unde își vor putea lua și familiile. Un alt factor important care ar putea încuraja intențiile emigraționiste este deținerea de către un mare număr de moldoveni a cetățeniei românești. Dacă perspectivele economice și sociale în Republica Moldova se vor înrăutăți, s-ar putea produce un nou val de emigrare în România după aderarea acesteia la UE. Bineînțeles că toți acești

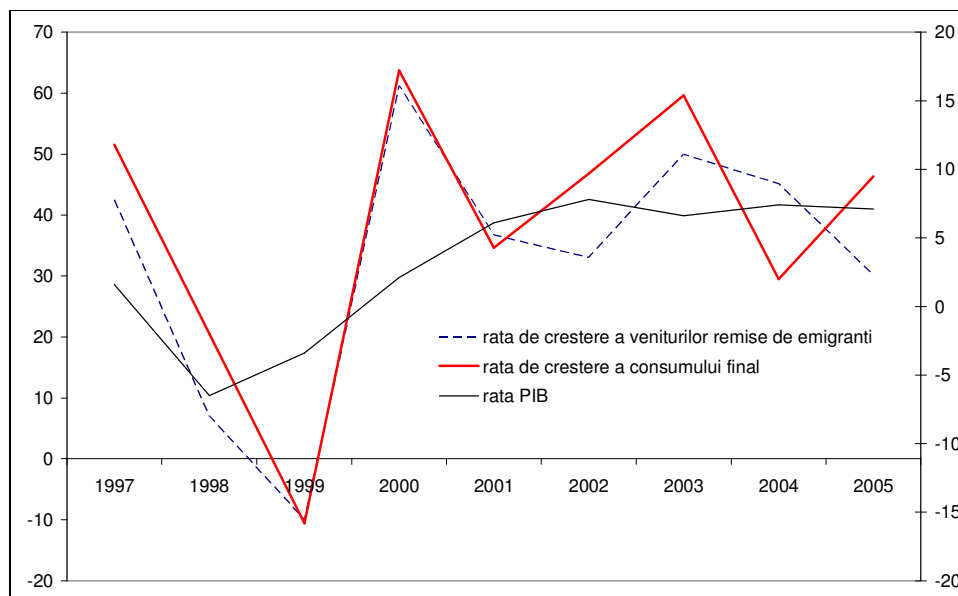
factori vor influența piața forței de muncă din țară, deoarece emigrația creează atât efecte catalizatoare, cât și inhibatoare. Potrivit unor studii, peste 80% din emigranții moldoveni transmit în țară mijloace financiare, iar cca 70% din aceștia transferă peste jumătate din câștiguri. Aceste transferuri sunt de natură compensatorie și contraciclice. Fiind o sursă majoră de valută străină, transferurile au implicații fundamentale asupra creșterii economice, balanței de plăți și pieței muncii (IMF, 2005; RNDU, 2006).

Transferurile finanțează parțial deficitul comercial și favorizează majorarea rapidă a salariilor în unele ramuri ale economiei naționale unde deja se observă un deficit al forței de muncă. Aceste fluxuri valutare au redus și dependența guvernului de împrumuturile condiționate, oferindu-i o anumită marjă de independență în politica macroeconomică. Baniii trimiși de peste hotare au constituit principalul factor de creștere a veniturilor disponibile ale populației și au fost cheltuiți în principal pentru bunuri de consum curent (cca. 22% din total) sau durabil (20%, inclusiv pentru educație și sănătate). Circa 22% sunt investite în cadrul gospodăriilor casnice (pentru procurarea sau repararea de locuințe). După cum este arătat Figura 1, veniturile transferate de peste hotare au crescut în paralel cu consumul final și au condiționat ritmul de creștere a PIB.

Totodată, nu trebuie ignorate nici efectele secundare de expansiune a venitului național (mecanismul multiplicatorului keynesian). Unii autori afirmă că majoritatea studiilor internaționale au subestimat efectul de multiplicare al veniturilor trimise de emigranți (RNDU 2006). Spre exemplu, *transferurile utilizate pentru repararea sau construirea ca-*

selor generează mai multe efecte de multiplicare decât orice altă industrie, creând de asemenea și multe locuri de muncă. Efectele pozitive pentru economie provin și din faptul că cca 21% din veniturile recepționate de la emigranți sunt economisite în sistemul bancar. Doar 7% din veniturile trimise în țară sunt activ investite, cel mai frecvent în cadrul unor entități economice de talie mică sau medie (magazine, baruri, ateliere de reparație, care de altfel pot crea alte locuri de

muncă), iar 8% din venituri au fost folosite pentru rambursarea unor datorii contractate de gospodăriile casnice. În sfârșit, nu poate fi ignorat faptul că o bună parte din emigranții pe termen lung se întorc de peste hotare cu o mentalitate schimbată. Ei vor să fie activi, independenți, și-au format o nouă cultură a muncii, doresc să inițieze afaceri și să participe la dezvoltarea societății după modelele pe care le-au văzut peste hotare.

Sursa: Raportul Național de Dezvoltare Umană 2006

Figura 1: Creșterea anuală a veniturilor remise de emigranți, consumului final și a PIB

Dar deseori transferurile, chiar dacă ridică bunăstarea menajurilor, nu au implicații de lungă durată pentru economie în ansamblu. În particular, în localitățile rurale din Republica Moldova se observă îmbunătățirea standardelor de viață în ca-

drul gospodăriilor dependente de emigranți (dotarea cu electrocasnice, procurarea mobilei, modernizarea condițiilor de trai). Dar, practic, nu există progres în dezvoltarea infrastructurii sociale și fizice din aceste comunități, iar acolo unde

există, progresul nu are nici o legătură cu fenomenul de emigrație, ci mai mult cu donatorii externi.

În Republica Moldova cererea de consum mai mare finanțată de transferuri a stimulat majorarea ofertei din partea producătorilor autohtoni, aceștia angajând personal în plus, lucru pozitiv pentru economie. Dar, în paralel, au sporit și importurile, deoarece economia nu este capabilă să satisfacă o cerere atât de diversă și de mare. De asemenea, dacă locuințele sunt procurate de pe piața secundară și nu sunt construite, sau dacă studiile superioare acumulate de copiii emigranților nu sunt căutate pe piața internă a muncii și absolvenții sunt nevoiți să emigreze, atunci bunăstarea la nivel de economie nu se schimbă.

Efectele negative ale emigrației asupra pieței locale a forței de muncă provin în principal din reducerea cantitativă a forței de muncă disponibilă din țară. Un exercițiu de descompunere a creșterii economice pe contribuțiile factorilor de producție din ultimii ani, efectuat de autorii Raportului Național de Dezvoltare Umană pentru 2006, arată că reducerea ofertei de forță de muncă a compromis câteva puncte procentuale în creșterea realizată în 2000-2005. Nu poate fi ignorată nici erodarea calitativă a capitalului uman. După cum relatează unele studii, diaspora moldovenească este una dintre cele mai educate în Europa de Est și CSI, aceasta semnificând că o parte importantă din populația cu pregătire profesională avansată și care ar putea contribui dezvoltarea pieței muncii, de fapt nu contribuie direct la aceasta (World Bank, 2006). În plus, transferurile lor nu determină decât o creștere economică cantitativă, și nu calitativă.

Emigrația este alimentată continuu de

numărul mare de tineri care nu reușesc să-și găsească locuri de muncă (bine plătite) în țară. Numărul mare al emigranților tineri cu studii superioare ar trebui să trezească îngrijorarea vizavi de “scurgerea de creieri” din țară. Deseori se afirmă că, deși prin emigrație țările sărace își irosesc resursele umane – un factor esențial pentru dezvoltare – veniturile transmise în țară ar acoperi, în schimb, deficitul resurselor financiare. Dar, în esență, acești factori nu sunt reciproc substituibili. Mai mult decât atât, calitatea factorului uman plecat peste hotare, de cele mai multe ori, degradează, deoarece emigranții lucrează în locuri de muncă pentru care ei sunt supracalificați (cel mai frecvent, construcțiile pentru bărbați sau serviciile casnice pentru femei).

În unele țări există îngrijorarea că emigrația muncitorilor și veniturile trimise ar putea provoca așa-numitul “sindrom olandez” (Hugo, 2006). Țările dependente de emigrație afectate de acest sindrom devin expuse șocurilor externe, fiind stimulate excesiv importurile și compromise exporturile. Forța de muncă ieftină devine exportul principal, deoarece exportul produselor cu prelucrare avansată necesită eforturi consistente pentru crearea instituțiilor și infrastructurii necesare. În ceea ce privește Republica Moldova, îngrijorările în legătură cu contractarea “sindromului olandez” nu sunt deloc nefondate.

Emigrația mai generează o problemă serioasă de hazard moral care se manifestă la nivelul guvernului și gospodăriilor casnice. Faptul că emigrația asigură fluxuri constante de venituri face ca membrii familiilor dependente de emigranți să devină mult mai inerți în căutarea unor locuri de muncă sau în deschiderea unor afaceri individuale. În Republica

Moldova se formează chiar o cultură a dependenței de emigranți. Totodată, efectele microeconomice ale emigrației sunt ambivalente. Bunăstarea materială pentru fiecare a treia familie din Moldova depinde aproape integral de banii câștigați prin munca peste hotare. Gospodăriile ce au venituri de peste hotare ating rapid niveluri de viață mai înalte decât cele care nu au astfel de venituri. Deși impactul imediat al veniturilor trimise de muncitorii emigranți asupra sărăciei de tranziție este unul considerabil, nu trebuie subestimate nici efectele de lungă durată, deoarece sărăcia tranzițională este un obstacol serios pentru dezvoltarea capitalului uman. Datorită veniturilor transferate de emigranți, copiii lor sunt în stare să se înscrie la universități și să plătească taxele de studii, care probabil pe viitor vor fi angajați în diferite sectoare ale economiei (Prohnițchi, 2005).

Pe de altă parte, procesul de emigrare a forței de muncă creează premise favorabile pentru traficul de ființe umane în scopuri de exploatare sexuală sau munci forțate. Deși există destul de puține date statistice, în Europa de Sud-Est Republica Moldova este considerată țara cea mai afectată de traficul de ființe umane, ale cărui principale victime sunt femeile și copiii (vezi: <http://www.e-democracy.md/files/euromonitor03.pdf>). Emigrarea a generat o cultură a dependenței tinerilor din familiile cu emigranți. După cum relatează unele rapoarte, interesul lor pentru educație și pentru integrare pe piața muncii autohtone scade vizibil (Prohnițchi, 2005). Deși lipsesc datele statistice, sursele de informare în masă relatează că majoritatea tinerilor care emigrează au deja, cel puțin o rudă stabilită peste hotare. Diasporele moldovenești simplifică considerabil găsirea unui loc de trai și de

muncă și reduc riscurile legate de emigrare. Peste 70% din emigranții moldoveni lucrează ilegal, fără a avea drepturi salariale și sociale elementare în țările-receptoare. Ei nu contribuie la politicile de asigurare socială nici în Republica Moldova, nici în țara-receptoare. Această stare amenință stabilitatea sistemului de pensii în Republica Moldova pe viitor, când o parte din emigranți vor reveni la baștină.

Condițiile economice precare din Moldova au dus la o deplasare masivă a forței de muncă în țările occidentale. Neasigurarea unor diferențe mai mici de salarii, care să motiveze oamenii să rămână aici, a făcut ca exodul să fie foarte masiv. Se pleacă atât de mult către Europa Occidentală, tocmai pentru că salariile sunt foarte mari în raport cu cât se câștigă aici. Deși se întreprind mai multe acțiuni pentru a opri exodul ilegal al forței de muncă, acesta nu a fost stopat, iar numărul celor care se întorc în țară este foarte mic. Dacă tendințele actuale de pe piața muncii se vor păstra, se pune întrebarea cum va arăta populația Moldovei în 2050? S-ar putea să ne pomenim în situația când un angajat “va duce în spinare” 10 pensionari, copii și elevi. Din salariul lui, le va plăti pensii, alocații, sănătatea și educația. Considerăm că mai sunt și alte aspecte de evocat, dar cele menționate mai sus trebuie să-și găsească loc pe agenda Guvernului.

Analiza impactului pe care emigrația l-a avut asupra resurselor umane ale Moldovei și asupra potențialului economic al acesteia m-a condus la unele concluzii.

- Într-o perioadă de 10 ani (1995-2005), cumulat, produsul intern brut real realizat de emigranții moldoveni oficiali, în ipoteza că nici unul dintre aceștia nu ar fi părăsit țara, ar fi fost a 6-a parte din PIB al Moldovei din anul 2005.

- Prin fenomenul emigrării în perioada 1995-2005, Moldova a devenit mai săracă în copii cu aproximativ 10.000 născuți potențial în acest interval. Se poate afirma că Moldova a pierdut în această perioadă prin emigrare aproximativ un sfert din numărul de născuți-vii înregistrat în anul 2005 (peste 10.000 potențial născuți-vii față de 37,7 mii născuți-vii în anul 2005)³.

Pornind de la observarea și analizarea acestor fluctuații, înclin să presupun că acestea au fost influențate și de ciclul electoral, totuși această ipoteză urmează a fi subiectul unei cercetări ulterioare. Trebuie să mai menționăm că părerile sunt împărțite în ce privește efectele emigrației; pe de o parte, există opinia potrivit căreia emigrația are o serie întreagă de efecte nefavorabile asupra țării de origine (diminuarea potențialului resurselor umane, diminuarea forței de muncă mai bine pregătite, reducerea veniturilor la bugetul statului, investiții în capital uman nevalorificate în țară), iar, pe de altă parte, opinia potrivit căreia emigrarea are o influență favorabilă asupra țării de origine, legată de:

- utilizarea transferurilor bănești (remitențele) cu efect pozitiv asupra nivelului de trai al celor rămași în țară;
- revenirea în țară a unei forțe de muncă mai bine calificată și cu spirit antreprenorial;
- scăderea presiunii șomajului asupra pieței forței de muncă;
- posibilitatea mijlocirii unor contacte de afaceri între țara de origine și țara de destinație prin intermediul emigranților.

³ http://www.statistica.md/statistics/dat/797/ro/Nr_nascutilor_dupa_rang_pe%20a2005.pdf

4. Șomajul-dezechilibru macroeconomic pe piața muncii

Analiza șomajului este una dintre cele mai dificile și mai responsabile părți ale analizei economice. Acest lucru e cauzat și de faptul că în desigurul datelor statistice se ascunde nu un fenomen economic sec, ci sorți și destine umane. Iar guvernele, cât de liberale ar fi și cât de puțin ar interveni în jocul forțelor economice de piață, trebuie să-și bată capul pentru a găsi soluții pentru șomajul rampant. Mai multe argumente pledează în favoarea urmării atente a fenomenului și în favoarea unor politici active de ocupare a forței de muncă. În acest sens, trebuie amintit că rata șomajului, potrivit ultimului raport al BNS⁴, este actualmente de 5,4%(!), un nivel comparabil cu al țărilor cele mai așezate economic. Fie că reducerea fiscalității a scos la suprafață locuri de muncă, fie că, mai ales, plecarea la muncă peste hotare a ținut această cifră în jos, cert este că șomajul nu “pare” a fi o problemă. Totuși, realitatea ne demonstrează cu totul altă situație.

În primul rând, a fi șomer nu este pur și simplu un calificativ economic al individului ci o stare socială, una de clasă chiar. Șomajul devine un factor de risc care îl poate determina pe om să apuce o altă cale decât cea legală, să cadă în patima beției sau să se comporte violent în familie. În Moldova observăm frecvent asemenea influențe nefaste. În al doilea rând, șomajul reprezintă o formă gravă de risipă a resurselor necesare pentru asigurarea creșterii economice și acumularea unor venituri mai mari. La rândul ei,

⁴ http://www.statistica.md/statistics/dat/880/ro/PiataFM_ocup_somaj_trIII_2006.pdf

creșterea trebuie să genereze noi locuri de muncă, ducând la îmbunătățirea standardelor de viață pentru mase largi de oameni și la reducerea inegalităților în distribuția veniturilor. Dacă acest lucru nu se întâmplă, atunci de veniturile create beneficiază un segment relativ îngust de oameni. În Moldova avem de a face cu o asemenea situație, agravată de faptul că 40% din populație este angajată în sau subzistă din activități agricole ce aduc venituri foarte mici.

Ambiguitate statistică la calcularea ratei șomajului

În Moldova analiza șomajului devine complicată din cauza datelor statistice incomplete. În țările economic dezvoltate, șomajul este calculat pe baza datelor înregistrate lunar de oficiile de forță de muncă. În Moldova, aceasta metodă nu funcționează deoarece majoritatea cetățenilor nu se prea grăbesc să se înregistreze la oficiile forței de muncă. De exemplu, în trimestrul II anulului 2006 oficiile în cauză au înregistrat 25 de mii de cetățeni, deși conform Anchetei Forței de Muncă în Moldova erau aproape 90 de mii de șomeri. Această lipsă de interes ar trebui să dea de gândit politicienilor. Ea denotă ori ineficiența politicii guvernamentale de susținere a șomerilor, ori faptul că cetățeanul pur și simplu nu are încredere și nu așteaptă nimic de la stat, oficiul forței de muncă fiind în această situație una din întruchipările autorității de stat.

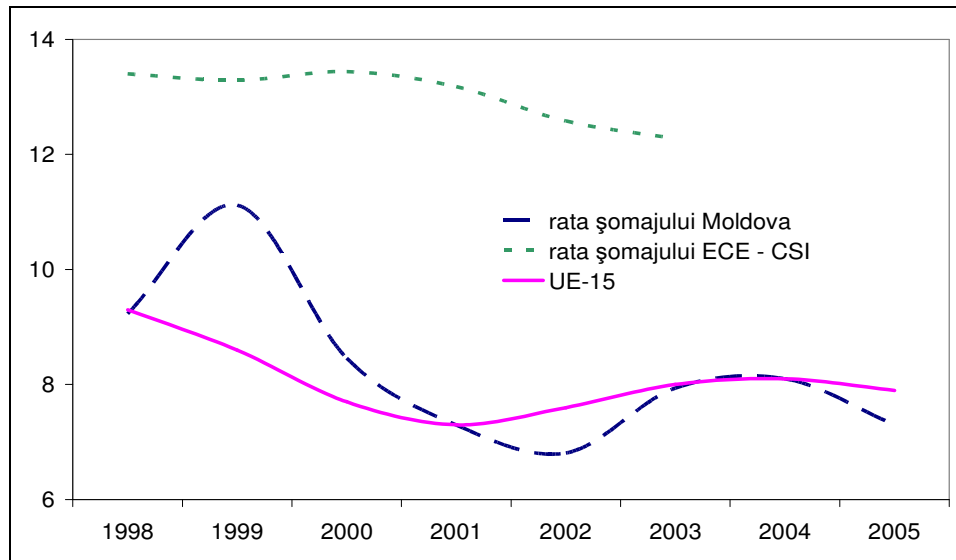
Informația despre șomaj este colectată pe baza Anchetei Forței de Muncă, ceea ce înseamnă că șomerul trebuie să fie înregistrat și de Biroul Național de Statistică. În situația în care cetățeanul are un loc de muncă temporar, chiar de numai câteva zile sau săptămâni (de exemplu, este angajat de vecinul său în calitate de zilier

la munci agricole), atunci în mod elementar el nu va fi găsit acasă pentru a completa chestionarul. În conformitate cu definiția recomandată de Biroul Internațional al Muncii, pentru a fi șomer persoana trebuie: a) să nu aibă un loc de muncă; b) să fie disponibil să înceapă lucrul în două săptămâni, dacă ar găsi imediat acest loc de muncă; și c) să fie în căutarea unui loc de muncă. La noi, însă cetățeanul poate să aibă un loc de muncă, dar să nu fie efectiv remunerat pentru lucrul prestat (un fenomen aberant, rar întâlnit în țările europene). Statistica arată că în septembrie 2006 suma datorată de patroni pentru retribuirea muncii depășea 113 milioane lei.

De asemenea, în Moldova unde salariile sunt foarte mici, iar în sectoare ca agricultura sunt de-a dreptul mizerabile, cetățenii pot să nu fie deloc disponibili să înceapă lucrul în două săptămâni și pot să nu caute activ un loc de muncă. În loc de aceasta, cetățeanul mai degrabă ar căuta activ o firmă turistică care să-l ajute să emigreze peste hotare, în țări cu salarii mai mari (Prohnițchi, 2005).

Șomajul și emigrarea forței de muncă

Șomajul în Moldova corelează strâns cu emigrarea forței de muncă peste hotare. Mai exact, emigrarea servește ca un factor ce atenuează presiunile asupra pieței muncii și reduce în mod substanțial rata șomajului. Nu este greu de imaginat ce tulburări sociale ar fi avut loc dacă cetățenilor, dintr-un motiv sau altul, li s-ar fi interzis să emigreze. Este interesant că în perioada de creștere economică 2001-2005 numărul de șomeri a scăzut cu cca 50%, rata șomajului rămânând la un nivel mai mic decât în țările din Europa Centrală și de Est și Comunitatea Statelor Independente și comparabil cu cel din UE-15 (Figura 2). Însă durata șomajului

Sursa: RNDU 2006, Oficiul European de Statistică Eurostat; UNICEF-ICR, 2006; BNS, 2006.

Figura 2: Rata șomajului în Republica Moldova, Europa Centrală și de Est – Comunitatea Statelor Independente și UE-15, %.

este foarte înaltă, în medie 2 ani. O tendință pozitivă este reducerea numărului de șomeri pe termen lung de la 60,4% din totalul șomerilor în 2000 la 48,9% în 2005. Principala explicație de menținere a șomajului la cote relativ mici este că populația are posibilitatea emigrării. Evident, persoanele rămase fără loc de muncă iau în calcul mai multe variante de câștig al venitului, inclusiv lansarea unor afaceri proprii, autoangajarea sau angajarea la un alt serviciu. Dar faptul că emigrarea a prevalat totuși asupra altor opțiuni arată că riscurile unei activități economice în Republica Moldova sunt mult mai mari chiar și decât riscurile unei emigrării ilegale.

Din cauza emigrației rata șomajului nu este un indicator prea relevant pentru a caracteriza disfuncțiile pieței muncii naționale. Pentru a avea o idee clară în legă-

tură cu amploarea risipirii forței de muncă, pe lângă șomaj ar mai trebui de ținut cont și de numărul înalt de emigranți care au plecat din cauza lipsei locurilor de muncă în Republica Moldova sau a lipsei de satisfacție față de aceste locuri de muncă. Evident, lucrând în alte țări, acești emigranți nu pot fi considerați la modul propriu economic inactivi. Dar, privind din interiorul economiei moldovenești, este clar că emigrarea nu reprezintă altceva decât o risipă a forței de muncă, cu efecte negative pe termen lung. Ar mai trebui de ținut cont și de rata de subocupare a forței de muncă (4-5% din persoanele ocupate). Iar în agricultură, o bună parte din forța de muncă utilizată nu este remunerată în formă monetară. Șomajul redus în mediul rural comparativ cu mediul urban este explicat prin faptul că un locuitor rural, practic, întotdeauna are

o ocupație în sfera agricolă, fie chiar și neaducătoare de venit monetar, ci doar în natură. Având în vedere cele expuse, se poate estima că o treime din totalul forței de muncă (~400 mii persoane) din Republica Moldova nu este atrasă în procesul economic formal (Centrul Analitic Expert-Grup, 2005).

În 2005, Biroul Național de Statistică a înregistrat 395 de mii de persoane ca fiind plecați peste hotare la muncă. Să presupunem că ei ar fi fost în țară, completând cohorta celor economic activi. Studiile existente arată că 1/3 din emigranții moldoveni înainte de plecarea peste hotare nu aveau un loc de muncă (RNDU, 2006; Ghencea și Gudumac, 2004). Deci, putem admite că din cei 395 de mii de cetățeni care nu ar fi emigrat, 165 de mii ar fi fost șomeri. Utilizând noile date, rata șomajului în 2005 ar fi fost nu 7%, ci 12%. Dar, nu este exclusă, mai devreme sau mai târziu, jumătate sau chiar mai mult din potențialii emigranți ar fi rămas fără un loc de muncă, majorând numărul șomerilor. Mai mult, trebuie de ținut cont și de faptul că emigrarea este însoțită de transferuri de venituri de peste hotare care le permit celor rămași acasă să refuze locurile de muncă prost remunerate. Dacă nu ar fi fost emigrarea, numărul celor care ar fi căutat locuri de muncă, chiar și prost remunerate, ar fi crescut, aducând un spor semnificativ la rata șomajului.

O particularitate curioasă a fenomenului șomajului din Republica Moldova este și rata mai mare a șomajului printre bărbați decât printre femei (8,7% față de 6,0% în 2005). Pentru țările Vest și Europei Centrale este obișnuită mai curând situația inversă. În UE-25 în 2005 șomajul printre bărbați a fost de 7,9% față de 9,8% printre femei. Această particulari-

tate este explicată nu de o emancipare deosebită a femeilor în Republica Moldova, ci mai degrabă de anumite particularități cultural-economice (RNDU, 2006).

Tinerii pe piața muncii

Statistica spune că șomajul îi afectează în mod deosebit pe cei cu vârsta cuprinsă între 15 și 29 de ani. Ei formează cel mai numeros grup de șomeri cu o pondere de 36%. Nu întâmplător, ei sunt și categoria cea mai mare în rândul emigranților. Cu cel mai mare risc de șomaj se confruntă tinerii de vârsta de 20-24 de ani, majoritatea fiind absolvenți ai instituțiilor superioare de învățământ. Situația este deosebit de gravă pentru bărbații tineri care locuiesc în orașe, riscul lor de a nu găsi un loc de muncă pe potrivă fiind mai mare decât în mediu pe țară. În anul 2004 peste 20 mii de studenți au absolvit instituții de învățământ profesional, secundare și superioare. Nu cunoaștem câți dintre ei au fost angajați, dar este bine știut faptul că patronii preferă specialiști cu experiență decât pe cei care abia au părăsit băncile colegiului sau universității. Guvernul face unele încercări timide de a încuraja angajarea tinerilor absolvenți, dar resursele alocate pentru aceasta sunt prea mici și politica dată este limitată numai la cei care au studiat cu finanțare de la buget⁵.

Potrivit unei cercetări efectuate de Biroul Național de Statistică, crearea unor noi locuri de lucru (nu se specifică ca acestea să fie și bine plătite) și îmbunătă-

---

⁵ Vezi Hotărârea de Guvern nr. 594 din 20 iunie 2005 "Cu privire la aprobarea procedurii de stimulare a angajatorilor pentru încadrarea în muncă a absolvenților instituțiilor de învățământ finanțate de la bugetul de stat", Monitorul Oficial nr. 89-91 (1688-1690).

țirea condițiilor de salarizare sunt măsurile cele mai importante care ar ameliora situația tinerilor pe piața muncii din republică. Aceasta este de fapt opinia tinerilor, opinie relevantă în cercetarea intitulată "Tinerii pe piața muncii". Studiul demonstrează că marea majoritatea a tinerilor (94%) consideră că pentru ei este important să aibă un loc de muncă. Este interesant faptul că numai 4,9% din cei anchetați au apelat vreodată la serviciile Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM). Mai bine de jumătate din aceste persoane au apelat la agenție după terminarea studiilor. Din totalul persoanelor care au apelat la ANOFM, cca 56% erau din localități rurale. În ceea ce privește nivelul de studii, ponderea cea mai mare (37%) au deținut-o persoanele cu studii gimnaziale. În urma clasificării pe activități economice, se constată că 28% din tinerii angajați activează în agricultură, 20% erau ocupați în comerț, hoteluri și restaurante și 15,4% – în industrie. Repartiția după nivelul de studii a evidențiat faptul că cele mai predispuse să-și schimbe locul de muncă au fost persoanele cu studii gimnaziale, urmate de cele cu studii medii de cultură generală și liceale, și de cele cu studii profesionale. Motivul principal pentru care două treimi dintre tineri și-ar schimba locul de muncă a fost remunerarea joasă, iar fiecare a cincia persoană își dorea o altă activitate.

Tendențele rezultate din indicatorii pieței muncii și ineficiența politicii guvernamentale de ocupare a forței de muncă arată că emigrarea va fi în continuare alimentată și chiar ar putea să se intensifice din contul tinerilor care nu mai au speranța să se angajeze în țară. Economia națională nu este în stare să ofere locuri de muncă pentru cei care intră în categoria populației economic active. Iar

atunci când un loc de muncă poate fi găsit, salariul oferit de multe ori îl determină pe angajat la scurt timp să-și abandoneze patronul. În mai-iunie 2006 în Moldova au fost organizate o serie de târguri de locuri de muncă pentru tineri, ocazie cu care un oficial public spunea că salariul mediu oferit la aceste târguri este de 1300 lei. O asemenea remunerare este absolut inacceptabilă pentru absolvenții instituțiilor superioare de învățământ, mulți dintre ei investind în mod sânguinos în cunoștințele lor preț de 4-5 ani.

Absolvenții treptei universitare se mai confruntă și cu alte probleme. În primul rând, calitatea cunoștințelor și deprinderilor nu corespunde criteriilor înaintate de angajatori. Absolvenții sunt bine, uneori foarte bine pregătiți teoretic, dar lipsiți de orice pregătire practică, adică rupți de realitatea cotidiană. În al doilea rând, sistemul educațional superior oferă specialități ce reflectă cererea curentă pentru facultăți "de prestigiu": 22% din absolvenții sunt de la facultățile de drept, 21% de la cele economice, 12% de la filologie și limbi străine. Dar aceasta repartitie nu corespunde cererii existente pe piața forței de muncă, unde se caută tot mai mulți ingineri-mecanici, programatori și constructori. Majoritatea tinerilor juriști, economiști și traducători fie că vor fi nevoiți să accepte oferte care nu corespund specializării lor, fie să ia calea străinătății. Puține la număr sunt acele țări care, asemenea Moldovei, își permit luxul de a pregăti șomeri și emigranți cu studii superioare (Prohnițchi, 2005).

Este bine că majoritatea liderilor politici din Republica Moldova subliniază importanța educației. Legătura pozitivă dintre educația de nivel avansat și reducerea riscurilor de sărăcie s-a consolidat în perioada de creștere economică și trebuie

consolidată în continuare. Dar trebuie să se gândească mai mult asupra unor fenomene ca: infrastructura din educație; calitatea curriculumului etc.; considerăm că trebuie să se mărească numărul celor care se înrolează în școli tehnice (de meserii), în învățământul universitar ingineresc. Viitorul este al țărilor care pun accentul pe pregătirea tehnică (inginerească, de matematică/fizică). Proiectele de anvergură națională în domeniul educației, clar bugetate în anii ce vin și care să aibă în prim plan cetățeanul, trebuie să fie parte a programării bugetare multianuale; ele trebuie să fie administrate/monitorizate eficient la nivel central și local.

5. Potențiale prognoze de evoluție a pieței muncii

Analizând teoriile și metodele de determinare a optimului demografic, am ajuns la concluzia că în Republica Moldova optimul demografic este strâns legat de noțiunea de dezvoltare durabilă și creștere economică care ar asigura prosperitate populației. În acest sens, potrivit unor estimări ale Fondului ONU pentru Populație (UNFPA) Republica Moldova ar putea ajunge o țară bătrână, bolnavă și aproape pustie la jumătatea acestui secol, dacă Guvernul nu va începe urgent să pună la punct o strategie națională demografică. Moldova se îndreaptă spre o criză de "oameni". Ultima prognoza a UNFPA arată ca, dacă lucrurile vor merge în ritmul actual (natalitate redusă, spor natural negativ, emigrarea în masă a populației), în 2050 vom fi doar 2 milioane de moldoveni, respectiv populația economic activă nu va depăși 700 de mii de persoane. Motivele: femeile pleacă la muncă în străinătate într-un număr mult mai mare

decât bărbații, ne îmbolnăvim mai mult și mai frecvent decât europenii, părinții se feresc să aibă al doilea copil fie din cauza sărăciei, fie pentru a-și păstra serviciul. Toți acești factori inevitabil vor avea incidențe asupra pieței muncii din Republica Moldova⁶.

Conform studiilor, chiar dacă vom avea creștere economică constantă, asta tot nu ne va rezolva situația demografică. Explicația: să zicem că după 2007 vor intra pe piața muncii generațiile puțin numeroase. Peste încă o generație, începând cu 2030, pe piața muncii vor intra copiii născuți în perioada tranziției, probabil cei mai puțin numeroși. Respectiv, nu este exclus că pentru a-și completa forța de muncă, Moldova va fi nevoită să atragă în țară muncitori din alte țări ale lumii.

O soluție pentru depășirea crizei ar fi creșterea vârstei de pensionare după cum și-au propus mai multe guverne europene⁷. Guvernul ar trebui să identifice toate măsurile posibile pentru ca moldovenii plecați în străinătate cu contract de muncă, să se introducă obligativitatea de a contribui la sistemul de pensie în țările în care lucrează, urmând ca drepturile să fie transferate ulterior. Asta, în cazul în care Moldova are (sau va avea) asemenea acorduri cu țările respective. În caz contrar, imigranții moldoveni ar putea să contribuie din străinătate direct la sistemul de pensii autohton, deoarece siguranța acestuia poate fi amenințată pe viitor când o parte din emigranți vor reveni la baștină.

⁶ Conferința Internațională "Transformările demografice și socio-economice ale populației. Actualitate și Viitor", organizată în perioada 5-6 decembrie 2006 cu sprijinul Fondului ONU pentru Populație (UNFPA) din Republica Moldova.

⁷ Agenția MOLDPRES, 30 noiembrie 2006.

În ceea ce privește emigrația forței de muncă în străinătate, părerile sunt împărțite în ce privește efectele acesteia; pe de o parte este opinia potrivit căreia emigrarea are o serie întreagă de efecte nefavorabile asupra țării de origine (diminuarea potențialului resurselor umane, diminuarea forței de muncă mai bine pregătite, reducerea veniturilor la bugetul statului, investiții în capital uman nevalorificate în țară), iar pe de altă parte opinia potrivit căreia emigrarea are o influență favorabilă asupra țării de origine, legată de:

- utilizarea transferurilor bănești cu efect pozitiv asupra nivelului de trai al celor rămași în țară;
- revenirea în țară a unei forțe de muncă mai bine calificată și cu spirit antreprenorial;
- scăderea presiunii șomajului asupra pieței forței de muncă;
- posibilitatea mijlocirii unor contacte de afaceri între țara de origine și țara de destinație prin intermediul emigranților.

De la 1 ianuarie 2007 Republica Moldova are frontieră directă cu UE, ca urmare se așteaptă creșterea investițiilor străine, investiții care ar putea fi generatoare și de noi locuri de muncă. Pe de altă parte, în momentul de față mii de moldoveni se gândesc la posibilitatea de a pleca într-o țară membră a UE unde să-și găsească un nou loc de muncă cu un salariu mai bun, asta o confirmă și depunerea a peste 400 mii de cereri ale moldovenilor pentru redobândirea cetățeniei române. Bineînțeles că aceste tendințe vor avea efecte nefaste pentru piața forței de muncă în anii următori.

Considerăm că veniturile reale disponibile în perioada 2008-2010 vor crește cu cca 50%. Influxurile constante de venituri de peste hotare, sporirea alocațiilor

salariale din buget și altor plăți sociale vor susține această creștere, creștere care ar putea fi influențată și de ciclurile electorale. Probabil că și veniturile oficial înregistrate remise de peste hotare vor însuma între 700-800 milioane USD, dar cu o diminuare din intensitate între anii 2008-2010. Veniturile bugetare planificate vor permite guvernului să sporească indemnizațiile existente și probabil să sporească numărul beneficiarilor. O puternică tendință de creștere ar putea să se observe mai aproape de sfârșitul anului 2008 și începutul lui 2009. Aceste sporuri de venituri vor stimula mai departe consumul, care va crește credem cu 20% pentru perioada anilor 2008-2010. În plus, consumul va fi susținut și de utilizarea unor economii disponibile ale populației.

Pe de alta parte, amploarea creditării din ultimii ani credem că va avea un efect contrar pe termen lung, prin creșterea gradului de îndatorare, care va eroda venitul disponibil. În ceea ce privește șomajul, acesta nu pare a fi o mare problemă pentru Guvern (potrivit BIM acesta ar putea fi în jur de 5,5% pentru 2006), dar va avea un grad mai înalt de neangajare la nivelul tinerilor.

Se așteaptă ca numărul persoanelor active de pe piața forței de muncă din Moldova în perspectiva anului 2010 să scadă continuu, iar distribuția pe ramuri și sectoare a acestora nu va avea modificări radicale. În plus, tendințele ultimilor ani nu indică premisele dezvoltării unei economii competitive, grupa ocupațională “ingineri, tehnicieni și maiștri” cunoscând reduceri de personal, iar grupa “specialiști cu ocupații intelectuale” înregistrând creșteri extrem de reduse.

S-ar putea ca la nivelul anului 2008, cele mai multe firme creatoare de noi lo-

curi de muncă să activeze în construcții și sectorul serviciilor (de fapt aceasta se observă și actualmente). Aceleași activități ale economiei naționale sunt caracterizate de cele mai mari diferențe între volumul de forță de muncă angajată și cel de forță de muncă plecată din firme, în favoarea celei dintâi, plasând aceste sectoare în zona celor cu cel mai mare potențial de dezvoltare economică.

Percepția angajatorilor, conform căreia ar exista ofertă de muncă abundentă pare departe de realitate, deoarece din ce în ce mai multe firme se confruntă, și se vor confrunta și pe viitor, cu dificultăți în recrutarea personalului mai mult sau mai puțin calificat.

6. Recomandări de politici

În ceea ce privește politicile de pe piața muncii, Republica Moldova trebuie să-și concentreze eforturile în primul rând asupra a 3 priorități principale, priorități care sunt prevăzute și de *Agenda Lisboa*: atragerea și menținerea mai multor oameni pe piața forței de muncă, îmbunătățirea adaptabilității și creșterea investițiilor în capitalul uman, realizând o combinație cu prevederile conținute în obiectivele Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei – problema demografică și migrația, excluderea socială, precum și elementele asociate cum ar fi sănătatea populației și aspectele sensibile ale sărăciei.

- Obiectivul principal de politică economică a Guvernului ar trebui să fie păstrarea unui nivel relativ redus al șomajului în condițiile continuării restructurării sectoriale. Pentru atingerea acestui obiectiv Guvernul trebuie să aibă ca prioritate creșterea calității

ocupării și a siguranței locului de muncă, simultan cu crearea de oportunități de pregătire profesională și instruire.

- De asemenea, guvernul trebuie să se preocupe de introducerea unor măsuri favorabile mediului de afaceri în scopul creșterii productivității și flexibilității pe piața muncii.
- În condițiile globalizării, piața muncii din Moldova trebuie să răspundă nevoii companiilor de a se adapta permanent cerințelor de creștere a competitivității. Din acest motiv politicile de ocupare trebuie să conțină rezultatele colaborării constante cu mediul de afaceri, reprezentanții lucrătorilor și ai asociațiilor profesionale, pentru reglementarea eficientă a relațiilor de muncă.
- Mai multă specializare și adaptare a întreprinderilor la apariția de noi cerințe și ocupații determinate de progresul tehnic. Pentru ca întreprinderile să fie dinamice în demersurile lor, cererea și oferta de formare profesională inițială și continuă pe piața muncii trebuie să satisfacă aceste nevoi. În acest context, pe lângă necesitatea unei informări mai bune asupra locurilor de angajare disponibile promovate prin structurile de plasare de forță de muncă, trebuie întărite legăturile acestora cu întreprinderile și centrele de instruire și formare, pentru a veni în întâmpinarea solicitărilor întreprinderilor.
- Modificarea Codului Muncii prin care să se instituie o serie de relații de muncă flexibile și instrumente în aplicarea acestora pentru *reducerea barierelor la angajare*: relaxarea restricțiilor privind contractul individual de muncă pe perioadă determinată cu scopul aducerii în zona fiscală a ra-

porturilor de muncă din zona informală a economiei; promovarea unor noi forme de angajare prin contracte de muncă, atât cele cu timp parțial, prin agent de muncă temporară, cât și cele referitoare la munca la domiciliu; simplificarea procedurilor de evidență a salariaților prin introducerea registrului general de evidență a salariaților; flexibilizarea procedurilor de concediere individuală și colectivă, precum și garantarea drepturilor salariaților în cazul acestor concedieri.

- Altă componentă a flexibilizării pieței forței de muncă o constituie sprijinirea formării și obținerea calificărilor manageriale care să facă din antreprenoriat o opțiune de carieră.
- Încurajarea responsabilității corporative prin oferirea de stimulente pentru angajați, în scopul dezvoltării companiilor, dar și pentru conștientizarea angajatorilor și a angajaților cu privire la necesitatea formării profesionale continue.
- Simultan cu creșterea flexibilității pieței muncii este necesară îmbunătățirea nivelului de protejare a salariaților, inclusiv prin responsabilizarea individuală cu privire la eforturile acestora de a căuta un loc de muncă.
- Angajatorii trebuie să aibă obligația să informeze și să consulte angajații asupra situației economice a firmei și a politicilor privind forța de muncă în cadrul întreprinderii. De asemenea, ei trebuie să informeze angajații cu privire la orice decizie care duce la modificări importante în organizarea muncii, în relațiile contractuale sau în raporturile de muncă.
- Creșterea securității în ceea ce privește ocuparea trebuie să aibă în vedere nu numai componenta de intervenție, ci și

cea preventivă, care implică *stabilirea responsabilităților în relația angajat-angajator* (guvernul ar trebui să mai gândească la stabilirea salariului minim pe economie, precum și la posibilitatea de a stabili/negocia compensații bănești pentru pierderea locului de muncă).

- Creșterea calității serviciilor publice de ocupare, prin intermediul ANOFM și interacțiunea cu piețele locale și regionale determinând creșterea ofertelor de muncă și instruire disponibile pe diverse piețe.
- Integrarea și facilitarea accesului tinerilor pe piața muncii, lupta împotriva șomajului în rândul tinerilor și pe calitatea actului de învățământ.
- Promovarea mobilității studenților și personalului academic prin participările în programele Socrates, Leonardo da Vinci, Tempus etc.
- Înlăturarea trecerii de la școală la locul de muncă. Trebuie să se țină cont și de necesitatea de a compensa deficitul de calificare sau experiență. În acest sens, pentru a răspunde cerințelor sectoriale și regionale trebuie să se promoveze și îmbunătățească învățământul tehnic, profesional și de meserii.
- Continuarea campaniilor de informare a elevilor și studenților din anii terminali pentru a le acorda informații privind oportunitățile de angajare și riscurile existente pe piața muncii.
- Facilitarea încadrării în muncă cu normă redusă după pensionare, precum și asigurarea accesului nediscriminatoriu la formare profesională pe tot parcursul vieții.
- Integrarea pe piața muncii a persoanelor dezavantajate.
- În vederea consolidării capacității instituționale a ANOFM trebuie să se

furnizeze servicii adaptate pentru persoane cu handicap și cele care se confruntă cu riscul sărăciei.

- Trebuie să se urmărească gestionarea adecvată a emigrației și migrației economice pentru compensarea deficitului de forță de muncă internă în anumite

sectoare.

- Gestionarea fluxurilor de emigranți moldoveni în scop de muncă, ceea ce presupune implementarea unor sisteme eficiente de *monitorizare a fluxurilor de emigranți angajați în străinătate*.

Bibliografie

BNS, *Piața forței de muncă*, ‘Raport trimestrial’, trimestrul III, 2006.

BNS, *Forța de muncă în Republica Moldova: Ocupare și șomaj*, Notă informativă, 2005,

http://www.statistica.md/statistics/dat/784/ro/PiataFM_ocup_somajul_anul_2005.pdf

RNDP – Raportul Național de Dezvoltare Umană, 2006,

http://www.undp.md/publications/2006NHDR/2006nhdr%20_rom.pdf

Centrul Analitic Expert-Grup, *Analize de Business și Economie*, 2005, www.expert-grup.org.

Institutul de Politici Publice, *Barometrul de opinie publică*, noiembrie 2006, www.ipp.md

Gotișan, Iurie, *Dilema creșterii economice*, 2006,

<http://www.e-democracy.md/comments/socioeconomic/200612303/>

IMF – International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database*,

April 2006,

<http://www.imf.org>

World Bank, *Moldova: Poverty Update*, Report no. 35618-MD, Human Development Sector Unit, Ukraine, Belarus and Moldova Country Unit, Europe and Central Asia Region, June 12, 2006.

Prohnițchi, Valeriu, *Șomajul: un blestem al tranziției*, 2005,

<http://www.e-democracy.md/comments/socioeconomic/200509012/>

Ghencea, Boris și Gudumac, Igor, *Labor Migration and Remittances in the Republic of Moldova*, sponsored by AMM and Moldova-Soros Foundation, March 14, 2004.

*** Conferința Internațională “Transformările demografice și socio-economice ale populației. Actualitate și Viitor”, organizată în perioada 5-6 decembrie 2006 cu sprijinul Fondului ONU pentru Populație (UNFPA) din Republica Moldova.